

PRACE NAUKOWE

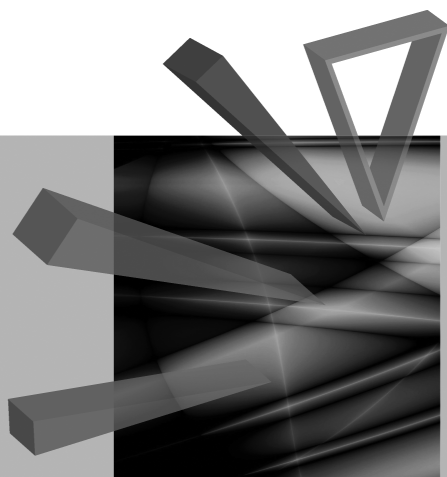
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

320

Gospodarka przestrzenna Uwarunkowania ekonomiczne, prawne i samorządowe

Redaktorzy naukowi

Jacek Potocki

Jerzy Ładysz

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2013

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2013

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-347-2

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	9
Bartosz Dąbrowski: Uwarunkowania prawne i przestrzenne realizacji inwestycji w postaci parku solarnego.....	11
Katarzyna Domańska, Anna Iwanicka: Konkurencyjność przedsiębiorstw mleczarskich a kryzys gospodarczy na przykładzie województwa lubelskiego.....	20
Marcin Jurewicz: Źródła finansowania działalności izb gospodarczych	31
Marcin Kalinowski: Kontrakt wyborczy czy artykulacja interesów? Dylematy kształtowania polityki gospodarczej na szczeblu lokalnym	38
Alina Kulczyk-Dynowska: Kształcenie w zakresie wiedzy ekologicznej a zrównoważony rozwój regionu.....	46
Henryk Łabędzki: Kapitał ludzki i społeczny na przygranicznych obszarach wiejskich w południowo-zachodniej Polsce.....	56
Magdalena Łyszkiewicz: Kontrola zarządcza w jednostkach samorządu terytorialnego w świetle polskich uregulowań prawnych	67
Piotr Maleszyk: Specyfika lubelskiego rynku pracy.....	80
Karol Mroziak: Zmiany jakości życia mieszkańców w gminie wiejskiej podlegającej suburbanizacji.....	91
Ciechosław Patrzalek, Maria Heldak: Rola rzeczoznawcy majątkowego w gospodarowaniu gminnym zasobem nieruchomości	102
Andrzej Pawlik: Klasyfikacja województw pod względem poziomu innowacyjności.....	111
Agnieszka Perzyńska: Marka w marketingu terytorialnym	120
Jan Polski: Ekonomiczne znaczenie ładu przestrzennego w regionie	128
Katarzyna Przybyła, Eleonora Gonda-Soroczyńska: Przekształcenia bazy ekonomicznej Wrocławia.....	137
Adam Przybyłowski: Strategie regionalne polskich województw w obszarze zrównoważonego rozwoju i transportu	145
Małgorzata Rogowska: Koncepcja kreatywnego miasta w teorii i praktyce.	156
Anna Romanów-Struzik: Analiza postępów w procesie kontraktacji i wydatkowania w ramach PO KL w latach 2007-2010	166
Łukasz Satola: Zróżnicowanie wykorzystania funduszy Unii Europejskiej w układzie centrum – peryferia	176
Agnieszka Stacherzak, Maria Heldak: Przemiany funkcjonalne obszarów wiejskich Dolnego Śląska w latach 1996-2010	186
Alina Walenia: Kierunki i cele polityki rozwoju regionalnego Podkarpacia w latach 2007-2013	196

Magdalena Wiśniewska: Współpraca międzysektorowa na rzecz dynamizacji procesów innowacyjnych.....	207
Dariusz Zawada: Miasto jako produkt skumulowany	216
Adam Zydrón, Piotr Szczepański: Ekonomiczne implikacje decyzji planistycznych a kształtowanie struktury przestrzennej gminy Luboń	226

Summaries

Bartosz Dąbrowski: Legal and spatial conditions of performance of solar farm investment.....	19
Katarzyna Domańska, Anna Iwanicka: The competitiveness of dairy enterprises and economic crisis (on the example of Lublin Voivodeship) .	30
Marcin Jurewicz: Sources of financing of the activity of chambers of commerce	37
Marcin Kalinowski: Electoral contract or articulation of interest? Dilemmas of forming of economic policy on the local level	45
Alina Kulczyk-Dynowska: Education in the field of ecological knowledge and sustainable development of the region.....	55
Henryk Łabędzki: Human and social capital on borderland rural areas in south western Poland	66
Magdalena Łyszkiewicz: Management control in local government in the light of Polish legislature	78
Piotr Maleszyk: Characteristics of the labour market in Lublin Voivodeship	90
Karol Mroziak: Changes of quality of life in a rural community undergoing suburbanization.....	101
Ciechosław Patrzalek, Maria Heldak: The role of the expert in real estate in the management of communal property resources	110
Andrzej Pawlik: The classification of innovation level in voivodeships.....	119
Agnieszka Perzyńska: Brand in territorial marketing.....	127
Jan Polski: Economic meaning of spatial order in region.....	136
Katarzyna Przybyła, Eleonora Gonda-Soroczyńska: Transformation of Wrocław economic base	144
Adam Przybyłowski: Sustainable development and transport in the Polish voivodeships strategies	155
Małgorzata Rogowska: Creative city concept in theory and practice.....	165
Anna Romanów-Struzik: Progress analysis in the process of contracting and spending under Human Capital Operational Programme in the period 2007-2010.....	175
Łukasz Satola: The differences in the use of the European Union funds in the centre – peripheries system	185

Agnieszka Stacherzak, Maria Heldak: Functional transformation in rural areas of Lower Silesia in the years 1996-2010.....	195
Alina Walenia: Directions and aims of the regional development policy for the region of Podkarpacie in the years 2007-2013.....	206
Magdalena Wiśniewska: Fostering innovation processes through inter-sectoral cooperation	215
Dariusz Zawada: City as a cumulative product	225
Adam Zydróż, Piotr Szczepański: Economic implications of planning decisions and shaping spatial structure of Luboń community	236

Henryk Łabędzki

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY NA PRZYGRANICZNYCH OBSZARACH WIEJSKICH W POŁUDNIOWO-ZACHODNIEJ POLSCE*

Streszczenie: Analizę kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach wiejskich przygranicza z Czechami i Niemcami przeprowadzono na podstawie danych z ankietyzacji 114 gospodarstw domowych wykonanej w latach 2010-2011. Badania potwierdziły występowanie głębokiej defeminizacji, szczególnie w grupie wieku 25-34, czego przyczyną jest przewaga kobiet wśród osób emigrujących z przygranicza. Stwierdzono słabą znajomość języków obcych, zwłaszcza czeskiego, oraz małe zainteresowanie uczestnictwem w zebraniach wiejskich. Zdecydowana większość respondentów doceniała duże znaczenie organizacji pozarządowych w środowisku lokalnym, jednakże znajomość tych organizacji i czynny w nich udział nie były powszechne. Problemem jest również małe zainteresowanie współpracą sąsiedzką, gdyż w poszczególnych jej formach uczestniczyło zaledwie 7-18% mieszkańców wsi, co potwierdza opinię o niechęci ludności wiejskiej do wspólnego działania.

Słowa kluczowe: kapitał ludzki, kapitał społeczny, przygranicze.

1. Wstęp

Kapitał ludzki obejmuje wartości niematerialne, które posiadają poszczególne osoby lub całe grupy społeczne. Zalicza się do nich wiedzę, umiejętności, kompetencje, zdrowie i energię witalną¹. Pojęcie kapitału ludzkiego jest wielowątkowe, do jego pomiaru oprócz klasycznych wskaźników charakteryzujących struktury i zjawiska demograficzne stosowane są również wskaźniki aktywności ekonomicznej oraz poziomu życia². Kapitał ludzki jest ciągle rozwijany dzięki inwestycjom indywidualnym, grupowym (w organizacjach, instytucjach i przedsiębiorstwach) oraz ogólnospołecznym. Obecnie zainteresowania głównych teoretyków kapitału ludzkiego

* Zagadnienie jest jednym z problemów badawczych w ramach projektu Nr NN114186738 finansowanego ze środków NCN pt. *Przekształcenia na przygranicznych obszarach wiejskich w południowo-zachodniej Polsce*.

¹ S.R. Domański, *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa 1993, s. 19.

² *Kapitał ludzki w województwie dolnośląskim w latach 2002-2006*, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław 2008, s. 46-47.

koncentrują się wokół znalezienia najlepszych metod jego pomiaru i wyceny. Postęp w tej dziedzinie pozwoli na ocenę efektywności różnych kierunków inwestowania w kapitał ludzki, zmian jego wartości (akumulacji) oraz siły oddziaływania na tempo rozwoju społecznego i gospodarczego. Kapitał społeczny natomiast określa charakter stosunków międzyludzkich w rodzinach, grupach społecznych, etnicznych i obywatelskich oraz w instytucjach³. Klasycy koncepcji kapitału społecznego wskazują na takie jego przejawy (wyznaczniki), jak:

- związki międzyludzkie oparte na znajomości i wzajemnej akceptacji⁴;
- cechy struktur społecznych, które wspierają działania podejmowane przez jednostki⁵;
- kontakty międzyludzkie, normy i wzajemne zaufanie zwiększające efektywność działań w dążeniu do osiągnięcia wspólnych celów⁶;
- normy i wartości sprzyjające skutecznemu współdziałaniu grup społecznych⁷.

Podstawowe znaczenie w kształtowaniu się kapitału społecznego mają różnice kulturowe; w modelu europejskim w większym stopniu przejawia się on w zaangażowaniu obywatelskim, natomiast w Stanach Zjednoczonych w aktywności gospodarczej opartej na wspólnie akceptowanych normach prawnych, zasadach konkurencji i korzyściach finansowych⁸. W Polsce ze względu na bardzo niski poziom wzajemnego zaufania i jednocześnie zobojętnienie do spraw publicznych, spowodowane m.in. paternalistycznym systemem politycznym panującym w drugiej połowie XX w., bliższy wydaje się amerykański model rozwoju kapitału społecznego. Również okres transformacji dotychczas sprzyja jedynie działaniom indywidualnym, a nie wspólnym⁹. W tej sytuacji bardzo dużą rolę odgrywa sprawny system instytucjonalny, w tym administracja publiczna, szczególnie w sferze regulacyjnej.

Jakość kapitału społecznego na wsi jest różnie oceniana przez poszczególnych autorów, czego powodem są stosowane metody jego opisu oraz występowanie tra-

³ Z. Dokurno, *Koncepcje stabilizacji, programy i nowe paradygmaty rozwoju*, [w:] *Ekonomia rozwoju*, red. B. Fiedor, K. Kociszewski, Wydawnictwo UE we Wrocławiu, Wrocław 2010, s. 207-223.

⁴ P. Bourdieu, *The forms of Capital*, [w:] *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, red. J.E. Richardson, Greenwood Press New York 1986, s. 248.

⁵ J.S. Coleman, *Social Capital*, [w:] *Fundations of Social Theory*, Harvard University Press, Cambridge 1990.

⁶ R.D. Putnam, *Demokracja w działaniu, Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Znak, Kraków 1995, s. 258.

⁷ F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny, a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa 1997, s. 40.

⁸ G.T. Grosse, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1 (8), s. 43.

⁹ M. Michalewska-Pawlak, *Możliwości i bariery rozwoju kapitału społecznego na obszarach wiejskich w Polsce*, [w:] *Kapitał społeczny – interpretacje, impresje, opercjonalizacja*, red. M. Klimowicz, W. Bokajło, Cedetu.pl, Wydawnictwo Fachowe, Warszawa 2010, s. 191-196.

dycyjnych i jednocześnie trudnych do pomiaru form więzi społecznych^{10,11}. Biorąc pod uwagę jedynie kapitał społeczny strukturalny mierzony liczbą organizacji pozarządowych, najlepsza sytuacja ma miejsce na obszarach wiejskich Polski północno-zachodniej^{12,13}. Tymczasem po uwzględnieniu również niesformalizowanych przejawów kapitału społecznego jest tam najgorzej¹⁴. Tak więc w zróżnicowaniu kapitału społecznego na obszarach wiejskich w Polsce nadal znaczenie mają zasłóści historyczne. Jednak ze względu na stosunkowo małą jego mobilność najistotniejsze są uwarunkowania lokalne¹⁵.

2. Cel, zakres i metodyka badań

Przemiany ustrojowe zapoczątkowane w Polsce w 1989 r., a następnie akcesja do Unii Europejskiej w 2004 r. spowodowały, że przygranicze kraju, zwłaszcza jego zachodnia i południowa część, postrzegane jest jako obszar intensywnych przekształceń i procesów integracyjnych. Przeprowadzone badania mają za zadanie określić, w jakim stopniu kapitał ludzki i społeczny na przygranicznych obszarach wiejskich sprzyja wykorzystaniu szansy, jaką daje renta ich położenia. Celem badań jest identyfikacja aktualnego stanu w zakresie kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach wiejskich w południowej części przygranicza z Niemcami oraz na przygraniczu z Czechami. Jako przygraniczne obszary wiejskie przyjęto gminy bezpośrednio przylegające do granicy państwowej, z wyłączeniem miast, w których liczba mieszkańców przekracza 5 tysięcy.

Podstawowym źródłem materiałów są wyniki badań ankietowych, które w formie wywiadu bezpośredniego przeprowadzono z pełnoletnimi przedstawicielami gospodarstw domowych w latach 2010-2011. Ankietyzacja objęła 114 losowo wybranych gospodarstw domowych, z czego 75 na przygraniczu z Czechami (w gminach miejsko-wiejskich Międzyzylesie i Radków oraz na obszarze wiejskim gminy Lubawka) oraz 39 na przygraniczu z Niemcami (w gminach wiejskich Brody

¹⁰ R. Kamiński, *Rola kapitału społecznego i instytucjonalnego w procesie rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce. Problemy i perspektywy rozwoju*, red. M. Stanny, M. Drygas, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2010, s. 159.

¹¹ M. Wieruszewska, *Spoleczność wiejska – podstawy samoorganizacji*, [w:] *Samoorganizacja w społecznościach wiejskich – przejawy, struktury, zróżnicowania*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2000, s. 12.

¹² R. Kamiński, wyd. cyt., s. 160.

¹³ M. Halamska, *O kapitale społecznym na wsi uwagi systematyzujące*, materiały z konferencji „Rolnictwo i przemysł spożywczy w cztery lata po rozszerzeniu Unii Europejskiej – czy wykorzystaliśmy szansę?”, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2008.

¹⁴ R. Kamiński, wyd. cyt., s. 161.

¹⁵ K. Janc, *Kapitał ludzki i społeczny na Dolnym Śląsku*, [w:] *Z problematyki regionalnej Dolnego Śląska*, red. S. Ciok, K. Janc, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego nr 23, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012, s. 98-99.

Rys. 1. Przygranicze według powiatów z lokalizacją badanych gmin

Źródło: opracowanie własne.

i Trzebiel oraz w gminie miejskiej Łęknica). Wykorzystano kwestionariusz wywiadu składający się z pytań zamkniętych i otwartych, które dotyczyły takich informacji o

domownikach, jak: ich liczba, wiek, płeć, poziom wykształcenia, poziom znajomości języków obcych oraz uczestnictwo w lokalnym życiu społecznym, kulturalnym i politycznym. Ponadto proszono respondentów o ocenę zjawisk zachodzących w miejscowości i gminie.

3. Wyniki badań

3.1. Wybrane elementy kapitału ludzkiego

W analizowanych gminach mieszka łącznie 34 tys. osób (2010 r). Charakteryzują się one zarówno niską gęstością sieci osadniczej, jak i zaludnienia. Badane przygranicze z Czechami odróżnia się od przygranicza z Niemcami znacznie większymi miejscowościami (odpowiednio 427 i 222 mieszkańców) i w efekcie większą gęstością zaludnienia (odpowiednio 49 i 28 osób/km²).

W badanych gospodarstwach domowych mieszka łącznie 361 domowników, co daje przeciętnie 3,2 osoby na jedno gospodarstwo domowe. Na tle przeciętnej krajowej w strukturze ludności jest relatywnie wysoki udział dzieci w wieku 0-17 lat, który wynosi 19,2% w analizowanych gminach (według GUS) oraz 15,0% w badanych gospodarstwach domowych (tab. 1). Niestety, przeciwna sytuacja jest w przypadku grupy 18-24 lat, gdyż nie obserwuje się tak wyraźnego jak przeciętnie w kraju szczytu demograficznego. Natomiast poprzedni wyż demograficzny jest wyraźniejszy niż przeciętnie w kraju, gdyż według GUS udział ludności w wieku 45-64 lat wynosi w badanych gminach 29,4%, a w próbie badawczej nawet 31,8% (wobec średniej krajowej 27,4%)¹⁶. Podsumowując, należy stwierdzić, że na badanym obszarze – poza nadmiernym udziałem osób w wieku produkcyjnym niemobilnym – mamy do czynienia z mniejszymi dysproporcjami w strukturze ludności według grup wieku niż przeciętnie w kraju.

Z kolei w porównaniu z wartościami przeciętnymi dla krajów UE badane gminy wykazują zbliżony udział ludności w poszczególnych podgrupach wieku do 45 lat. Istotną różnicą jest wyższy udział ludności w wieku produkcyjnym niemobilnym (o 5 p.p.) kosztem wieku poprodukcyjnego. Tak więc na przygranicznych obszarach wiejskich ludność się starzeje, ale nadal jest nieco młodsza niż przeciętnie w UE.

Na przygraniczu występuje charakterystyczne dla obszarów wiejskich Polski zjawisko defeminizacji. Liczba kobiet na 100 mężczyzn w badanych gospodarstwach domowych wynosi zaledwie 95 (według GUS w rozpatrywanych gminach w 2010 r. wskaźnik ten wynosił 101). Najgłębszą defeminizację stwierdzono w grupie 25-34 lat (zaledwie 62 kobiety na 100 mężczyzn) oraz 55 lat i więcej (93 kobiety

¹⁶ Wyjaśnienia wymaga występowanie dużego wyżu demograficznego z lat 50. ubiegłego wieku, natomiast praktycznie brak następnego. Z pewnością główną tego przyczyną był odpływ migracyjny z peryferyjnych obszarów przygranicznych. W ostatnich pięciu latach badane gospodarstwa domowe opuściło (na okres powyżej 3 miesięcy) 13% domowników i tylko jedna czwarta tych osób powróciła. Zarówno na pograniczu z Niemcami, jak i z Czechami głównym kierunkiem wyjazdów zagranicznych były Niemcy.

na 100 mężczyzn). Z powyższego wynika, że po okresie względnej równowagi płci wśród emigrantów (w ostatnich dwóch dekadach XX w.) w ostatnich kilku latach mamy ponownie do czynienia z przewagą kobiet wśród osób opuszczających rozpatrywane obszary wiejskie¹⁷.

Tabela 1. Wybrane elementy kapitału ludzkiego w badanych gospodarstwach domowych

Struktura domowników według grup wieku (%)		0-17 lat	15,0
		18-24 lat	12,2
		25-44 lat	27,1
		45-64 lat	31,8
		65 lat i więcej	13,9
Wskaźnik feminizacji (liczba kobiet na 100 mężczyzn)			95,1
Struktura domowników ogółem według poziomu wykształcenia (%)		wyższe	10,8
		policealne i średnie	32,2
		zasadnicze zawodowe	23,5
		gimnazjalne i podstawowe	33,5
Znajomość języków obcych (% domowników w wieku 18 lat i więcej)	język angielski	biegła lub dobra	10,4
		komunikatywna	9,4
		słaba	8,8
	język niemiecki	biegła lub dobra	14,6
		komunikatywna	19,9
		słaba	13,4
	język czeski	biegła lub dobra	3,3
		komunikatywna	5,2
		słaba	4,9
Udział gospodarstw domowych posiadających komputer (%)			73,7
Udział gospodarstw domowych mających dostęp do Internetu (%)			67,5

Źródło: badania własne.

Kolejnym problemem jest niski poziom wykształcenia badanej ludności. Udział osób z ukończonym wykształceniem wyższym wynosił 10,8% (tab. 1), podczas gdy przeciętnie w kraju 18% (NSP 2011). Jednocześnie o 7 p.p. wyższy był udział osób z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym¹⁸. Nieco lepiej wykształcone były kobiety, przede wszystkim ze względu na większy udział pań z wykształceniem wyższym kosztem zasadniczego zawodowego. Pozytywnym aspektem jest poprawa poziomu wykształcenia, która nastąpiła w ostatnich latach, gdyż w 2002 r. na badanym obszarze udział osób z wykształceniem wyższym wynosił zaledwie 3% (NSP 2002).

¹⁷ Stwierdzono, że emigrujące z badanych gospodarstw domowych kobiety miały przeważnie 20-30 lat, w porównaniu z mężczyznami były lepiej wykształcone i częściej wyjeżdżały za granicę.

¹⁸ Należy zaznaczyć, że na słabsze wykształcenie pewien wpływ może mieć struktura wieku, ponieważ – jak już wspomniano – różni się ona w stosunku do średniej krajowej niższym udziałem osób w wieku 18-24 lat (z reguły lepiej wykształconych), natomiast wyższym udziałem osób w wieku produkcyjnym niemobilnym.

Poważną barierą we współpracy transgranicznej jest słaba znajomość języka sąsiadów zza granicy. Skrajnym przykładem jest marginalny udział badanych osób, które znały język czeski. Nawet na przygraniczu z Czechami (powiaty kłodzki i kamiennogórski) bardzo dobrą lub dobrą znajomość języka sąsiadów deklarowało tylko 5% respondentów, a komunikatywną lub słabą 11%. Niewątpliwie głównym tego powodem jest brak języka czeskiego w programach szkolnych. W tej sytuacji atutem jest jedynie podobieństwo języka polskiego i czeskiego. Wyraźnie lepsza jest sytuacja w powiecie Żary, gdzie bardzo dobrą lub dobrą znajomość języka niemieckiego deklarowało 16%, a komunikatywną lub słabą 52% ludności.

Szczególnie ważna jest znajomość języków obcych dla przedsiębiorców działających na przygraniczu. Stwierdzono, że osoby zarządzające firmami wykazywały znacznie lepszą (niż badani domownicy) znajomość tylko języka niemieckiego¹⁹. Język ten opanowało w stopniu biegłym lub dobrym 20% szefów firm, komunikatywnym 31% i słabym 20%. Najlepsza sytuacja była w gastronomii i hotelarstwie (w tym agroturystyce), gdzie 45% osób zarządzających znało język niemiecki w stopniu biegłym bądź dobrym i 30% komunikatywnym. Większość badanych firm z powyższej branży funkcjonowało na przygraniczu z Niemcami i przeciętnie jedną piątą ich klientów stanowili nasi zachodni sąsiedzi. Niestety, potwierdziła się słaba znajomość języka czeskiego również wśród przedsiębiorców, gdyż nawet wśród zarządzających firmami, które sprzedawały swoje wyroby m.in. do Czech (ewentualnie usługi dla turystów czeskich), nie było osób znających język czeski w stopniu biegłym lub dobrym.

3.2. Wybrane elementy kapitału społecznego

Bardzo ważnym wyznacznikiem aktywności publicznej i jednocześnie czynnikiem integrującym społeczności lokalne są zebrania mieszkańców oraz różnego typu imprezy masowe. Prawie połowa respondentów (48%) stwierdziła, że zebrania wiejskie organizowane są tylko 1-2 razy w roku. Przeciętnie uczestniczyło w nich ok. jednej czwartej przedstawicieli gospodarstw domowych danej miejscowości. Jednocześnie ankietowani określali zainteresowanie zebraniem ze strony swoich domowników przeciętnie na dwukrotnie wyższym poziomie (tab. 2). Tak duża różnica w opiniach świadczy o ukrywaniu własnej bierności w rozpatrywanym aspekcie bądź o niedostrzeganiu lub niedocenianiu zainteresowania sprawami lokalnymi wśród pozostałych mieszkańców.

Niską frekwencję na zebraniach można powiązać z nie zawsze dobrą oceną osób je organizujących, np. bardzo dobrze lub dobrze pracę urzędników gmin oceniło 54% respondentów, a pracę radnych zaledwie 44%. Generalnie urzędy gmin oceniano pozytywnie za ogólny rozwój gminy, realizowane inwestycje, aktywność w pozyskiwaniu funduszy oraz przychylność i sprawność w załatwianiu spraw mieszkańców. Z kolei radni byli doceniani za rozwój gminy oraz otwartość i komu-

¹⁹ W latach 2011-2011 przeprowadzono również badania ankietowe w 98 przedsiębiorstwach działających na badanym obszarze.

nikatywność wobec mieszkańców. Natomiast negatywnie oceniano pracę urzędów gmin za zły stan infrastruktury oraz małe zainteresowanie sprawami mieszkańców. Uwag krytycznych wobec radnych było nieco więcej, m.in. powtarzały się zarzuty, że nie interesują się sprawami miejscowości lub wręcz nie działają w interesie mieszkańców, są mało aktywni, mało efektywni i nieudolni oraz nie współpracują i nie kontaktują się z mieszkańcami.

Znacznie większe zaangażowanie w organizację i jednocześnie zainteresowanie mieszkańców wsi miało miejsce w przypadku imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych. Odbywały się one w większości miejscowości i według dwóch trzecich respondentów były organizowane co najmniej 3 razy w roku. Najbardziej powszechne były imprezy cykliczne, m.in. dożynki, dni danej miejscowości, dni Dziecka, Kobiet czy np. Strażaka. Znacznie mniej popularne były imprezy zorganizowane spontanicznie. Z kolei najczęściej w roku (ale przeważnie w większych miejscowościach) rozgrywane były zawody sportowe.

Tabela 2. Wybrane elementy kapitału społecznego w badanych gospodarstwach domowych

Zebrania wiejskie w miejscowości	przeciętna liczba zebrań w ciągu roku		2,8
	uczestnictwo przedstawicieli	% gosp. dom. w miejscowości	27,0
		% badanych gosp. dom.	57,9
Imprezy kulturalne i sportowe w miejscowości	przeciętna liczba imprez w ciągu roku		4,2
	uczestnictwo domowników (% badanych gosp. dom.)		75,4
Przynależność domowników do organizacji wiejskich (% gospodarstw domowych)	nikt		77,2
	1 osoba		19,3
	2 i więcej osób		3,5
Najczęściej występujące formy współpracy sąsiedzkiej	organizowanie imprez kult. i sportowych	występuje (% odp. twierdzących)	75,0
		uczestnictwo (% mieszkańców)	18,0
	poprawa estetyki miejscowości	występuje (% odp. twierdzących)	55,0
		uczestnictwo (% mieszkańców)	13,0
	organizowanie życia religijnego	występuje (% odp. twierdzących)	55,0
		uczestnictwo (% mieszkańców)	11,0
Zaufanie do sąsiadów (% odpowiedzi)	do wszystkich		47,4
	tylko do niektórych		29,8
	do tych, których dobrze znają		19,3
	tylko do rodziny		3,5
Kontakty domowników z ludnością zamieszkałą po drugiej stronie granicy (% odpowiedzi)	częste		33,3
	sporadyczne		29,8
Łączna liczba osób zamieszkujących po drugiej stronie granicy, które są znane osobiście przez domowników (% odpowiedzi)	nikt		45,5
	1-4		23,7
	5-10		20,2
	powyżej 10		10,6

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość respondentów doceniała rolę organizacji pozarządowych w środowisku lokalnym; jedynie niespełna 15% oceniło je negatywnie, twierdząc, że funkcjonują tylko w interesie wąskich grup osób lub działają w nich niewłaściwe osoby, bądź nic konkretnego nie robią. Jednocześnie stwierdzono duży stopień bierności w tym zakresie, gdyż w zaledwie co piątym gospodarstwie domowym ktokolwiek do takiej organizacji należał (tab. 2). Mamy więc do czynienia z dysonansem między poparciem dla zasadności funkcjonowania organizacji pozarządowych a własną biernością w tym zakresie. Na niski stopień zainteresowania aktywnością publiczną wskazuje również słaba znajomość organizacji pozarządowych działających na szczeblu lokalnym. Aż 23% respondentów nie potrafiło wymienić (nazwać) jakiejkolwiek organizacji działającej w danej miejscowości lub gminie, 55% wymieniło tylko 1-3 organizacje, a jedynie 22% osób 4 i więcej organizacji. Najczęściej wymieniano następujące organizacje pozarządowe: kluby sportowe (53% odpowiedzi), ochotnicze straże pożarne i koła gospodyń wiejskich (po 30%), zespoły muzyczne i ludowe (27%), organizacje mające na celu rozwój miejscowości lub gminy (25%), organizacje parafialne (16%) i organizacje realizujące hobby swoich członków (13%).

Podstawą rozwoju kapitału społecznego jest chęć współpracy ludności w ramach realizacji wspólnych celów w środowisku lokalnym. Badania wykazały, że nieodpłatna współpraca sąsiedzka najczęściej występowała w formie: organizowania imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych, działań poprawiających estetykę miejscowości oraz organizowania życia religijnego (tab. 2). Nieco rzadziej (ok. jednej trzeciej odpowiedzi) dotyczyła poprawy infrastruktury, organizowania dojazdów do szkół i pracy, współpracy gospodarstw rolnych (wspólnego użytkowania maszyn rolniczych i pomocy w pracach w gospodarskich) oraz poprawy warunków mieszkaniowych. Problemem jest jednak fakt, że w wymienionych formach współpracy sąsiedzkiej uczestniczyło zaledwie 7-18% mieszkańców, co potwierdza opinię o niechęci ludności wiejskiej do wspólnego działania.

Niezbędnym warunkiem rozwoju kapitału społecznego jest wzajemne zaufanie ludzi. Pomimo problemów z rozwojem współpracy sąsiedzkiej, stopień wzajemnego zaufania należy określić jako dość wysoki, jednak z zastrzeżeniem, że ok. jednej piątej respondentów deklarowało zaufanie tylko do osób, które dobrze znają (tab. 2). Warunek ten oczywiście najlepiej spełniają osoby zamieszkujące długo w tej samej małej miejscowości. Zdecydowana większość respondentów (63%) stwierdziła, że domownicy utrzymywali kontakty z ludnością zamieszkującą po drugiej stronie granicy (tab. 2). Jednak najczęściej nie były to kontakty osobiste, lecz wyjazdy turystyczne i po zakupy, w efekcie więc prawie połowa badanej ludności nie znała osobiście (z imienia i nazwiska) nikogo zza granicy.

Przeprowadzona analiza porównawcza uzyskanych odpowiedzi wykazała mniej korzystną sytuację w zakresie kapitału społecznego na przygraniczu z Niemcami, gdzie w porównaniu z przygraniczem z Czechami stwierdzono, co następuje:

- zebrania wiejskie organizowano znacznie rzadziej i była na nich mniejsza frekwencja;
- w znacznie większej części wsi nie organizowano imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych;
- respondenci gorzej oceniali pracę urzędników i radnych gminy, jednocześnie sami mniej interesowali się życiem publicznym (niższa frekwencja w wyborach samorządowych);
- występowało mniejsze nasilenie wszystkich badanych form współpracy sąsiedzkiej;
- większy był odsetek respondentów ograniczających zaufanie tylko do osób dobrze znanych.

Główną przyczynę powyższych problemów należy upatrywać w znacznie mniejszych miejscowościach pod względem liczby ludności na przygraniczu z Niemcami, o czym wspomniano wcześniej. Jednocześnie na obszarze tym respondenci zwracali uwagę na problem coraz większej liczby osób przyjezdnych, którym nie ufają. Wyzwaniem na tym stykowym obszarze jest więc zwiększenie otwartości miejscowej ludności wobec obcych osób i kultur.

Kolejną przewagą przygranicza z Czechami w zakresie rozwoju kapitału społecznego są częściej zawierane kontakty osobiste z ludnością zamieszkującą po drugiej stronie granicy, co należy zawdzięczać mniejszym barierom kulturowym i językowym (pomimo słabego stopnia znajomości języka czeskiego).

4. Podsumowanie

Analizę kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach wiejskich przygranicza z Czechami i Niemcami przeprowadzono na podstawie danych z ankietyzacji 114 gospodarstw domowych wykonanej w latach 2010-2011. Stwierdzono wiele słabych stron w zakresie kapitału ludzkiego, m.in. relatywnie niski poziom wykształcenia, defeminizację, szczególnie w grupie wiekowej 25-34 lat, oraz słabą znajomość języka sąsiadów zza granicy, zwłaszcza czeskiego. Ludność wiejska na przygraniczu docenia znaczenie uczestnictwa w życiu publicznym, jednakże dominowały zachowania bierne w tym zakresie. Przykładem jest uczestnictwo w zebraniach wiejskich przedstawicieli zaledwie 27% gospodarstw domowych, a w nieodpłatnych formach współpracy sąsiedzkiej 7-18%; tylko w 23% gospodarstw domowych co najmniej jeden z domowników należał do organizacji pozarządowej. Stwierdzono, że ze względu na przeciętnie mniejsze miejscowości znacznie mniej formalnych przejawów kapitału społecznego występowało na przygraniczu z Niemcami.

Literatura

- Bourdieu P., *The forms of Capital*, [w:] *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, red. J.E. Richardson, Greenwood Press, New York 1986, 248
- Coleman J.S., *Social Capital*, [w:] *Fundations of Social Theory*, Harvard University Press, Cambridge 1990.
- Dokurno Z., *Koncepcje stabilizacji, programy i nowe paradygmaty rozwoju*, [w:] *Ekonomia rozwoju*, red. B. Fiedor, K. Kociszewski, Wydawnictwo UE we Wrocławiu, Wrocław 2010.
- Domański S.R., *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa 1993.
- Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny, a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa 1997.
- Grosse G.T., *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1 (8).
- Halamska M., *O kapitale społecznym na wsi uwagi systematyzujące*, materiały z konferencji „Rolnictwo i przemysł spożywczy w cztery lata po rozszerzeniu Unii Europejskiej – czy wykorzystaliśmy szansę”, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2008.
- Janc K., *Kapitał ludzki i społeczny na Dolnym Śląsku*, [w:] *Z problematyki regionalnej Dolnego Śląska*, red. S. Ciok, K. Janc, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego. Uniwersytetu Wrocławskiego nr 23, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012.
- Kamiński R., *Rola kapitału społecznego i instytucjonalnego w procesie rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce. Problemy i perspektywy rozwoju*, red. M. Stanny, M. Drygas, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2010.
- Kapitał ludzki w województwie dolnośląskim w latach 2002-2006*, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław 2008.
- Michalewska-Pawlak M., *Możliwości i bariery rozwoju kapitału społecznego na obszarach wiejskich w Polsce*, [w:] *Kapitał społeczny – interpretacje, impresje, opercjonalizacja*, red. M. Klimowicz, W. Bokajło, Cedetu.pl, Wydawnictwo Fachowe, Warszawa 2010.
- Putnam R.D., *Demokracja w działaniu, Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Znak, Kraków 1995.
- Wieruszewska M., *Spoločność wiejska – podstawy samoorganizacji*, [w:] *Samoorganizacja w społecznościach wiejskich – przejawy, struktury, zróżnicowania*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2000.

HUMAN AND SOCIAL CAPITAL ON BORDERLAND RURAL AREAS IN SOUTH WESTERN POLAND

Summary: The analysis of human and social capital in rural areas from the Czech Republic and Germany borderland was based on data from the questionnaires of 114 households made in 2010-2011. Studies have confirmed the presence a deep defeminization, especially at the age group 25-34, which is caused by the majority of women among those who emigrate from the borderland. The poor foreign language skills, particularly the Czech, and a little interest in village meetings have been noticed. The vast majority of respondents appreciated the importance of NGOs to local communities, however, knowledge of these organizations, and an active participation in these formations was not common. The problem is also little interest in neighbour cooperation, because of its particular forms, attended only by 7-18% of rural residents, which confirms the opinion of the reluctance of rural population to work together.

Keywords: human capital, social capital, borderland.